

Стара чаршија у Бељини

БРАНКО ВУЈОВИЋ И МИЉАН СТЕВЧИЋ

Село Бељина налази се јужно од општинског средишта Барајева, на путу Београд—Космај, у долини реке Бељанице, која протиче уз западни крај села. То је право друмско насеље, које се у дужем временском периоду формирало и развијало поред важне саобраћајнице, са кућама и другим зградама различите друштвене намене груписаним непосредно уза сам пут (Чаршија) и осталим, нешто издвојеним скупинама кућа, које чине посебне засеке: Брђански Крај, Лужански Крај, Ливадари, Штуњски Крај, Торлачки Крај, Попово Брдо и Врапчије Брдо. Део села који се зове Чаршија, а смештен је дуж пута, има своје средиште на раскрсници старог друма, који се баш на овом месту рачва у два правца: један иде на југоисток према Манићу, Слатини, Дучини и Сибници (и даље према Космају, односно Даросави и Аранђеловцу), а други се спушта благом падином на југозапад — према Арнајеву, Соколову и Зеокама (одакле води на исток према Аранђеловцу или на југозапад прма Руднику). Пут који долази са севера (од Барајева до Чаршије) спушта се од Поповог Брда ка старој чесми и механи и продужава даље до улаза у црквену порту, одакле се један крак успиње ка школи и сеоском гробљу на Врапчије Брдо, док се други спушта, обилазећи са западне стране цркву, ка Ливадарима и Арнајеву. Дакле, главна саобраћајница се рачва управо пред црквом, остављајући кућу породице Милосављевића и црквену порту између два крака (црт. 1).

Већ у првом сусрету са Бељином путник је у прилици да доживи нешто од особености њеног просторног размештаја, пре свега уочљиву везаност овог насеља за друм и изузетну живописност околног шумадијског предела. И не само то. Ту је и утисак узајамне везе засека Бељине и суседних села са Чаршијом, као њиховим природним и функционалним средиштем. То је, такође, једно од суштинских обележја Бељине, које се лако запажа као њена посебна вредност (сл. 1 и 2).

Историјат развоја

Бељина је једно од старијих насеља шире београдске околине. Археолошки налази, делимична испитивања терена и сачувани писани извори дају углавном доста података о материјалној култури наталоженој кроз векове на њеном тлу и то из доба неолита, антике (сл. 3), средњег века и турског периода.¹ Већ од по-

четка XVI века може се пратити развој насеља све до данашњег дана, не само на основу сачуваних материјалних остатака већ и на темељу писаних извора. Овакав, изразито дуг континуитет у развоју сеоског насеља не може се тако често установити на територији ширег подручја Београда, које обухвата око 300 сеоских насеља, посебно када се има у виду чињеница да је ово подручје кроз различите историјске епохе било изложено многим немирима, ратовима и разарањима.

Најстарији писани помен Бељине налазимо у турском катастарском попису села београдске нахије из 1528. године.² Тада је у селу Бељини забележено 19 домова. У суседном селу Борку (тзв. Великом Борку), које се налази северозападно од Бељине, било је у исто време 22 дома, а међу његовим становницима пописан је и „*поп Микул*“, што може значити да су ова два села имала заједничку цркву, и то још почетком XVI века.³ У наредном попису из 1528—30. године, који је сачуван у историјским изворима, у Бељини је забележен 31 дом, а 1536. и 1560. пописано је 26 домова.⁴ Поред села Бељине у ужем смислу, у овим пописима се помиње посебан топоним *Бељина Селиште*⁵, где је 1528—30. године било 14 домова.⁶ Исти број домова пописан је у Селишту 1536. године,⁷ док је 1560. године у њему пописано свега 5 домова.⁸ Из касније насталих писаних извора познато је да се топоним Селиште у Бељини везује за локацију цркве Св. арханђела⁹, односно за простор који се данас у селу

¹ Б. Дробњаковић, *Космај*, СЕЗ XLVI, Насеља 26 (Београд 1930) 10—17, 55—57; М. и Д. Гарашанин, *Археолошка налазишта у Србији*, Београд 1951, 39, 123; Р. Љубинковић, *Бељина*, Археолошки споменици и налазишта у Србији, II Централна Србија (Београд 1956) 189; Документација Завода за заштиту споменика културе града Београда, евиденција археолошких локалитета.

² Х. Шабановић, *Турски извори за историју Београда*, Катастарски пописи Београда и околине 1476—1566, Београд 1964, 39.

³ Б. Вујовић, *Црквени споменици на подручју града Београда*, Београд 1973, 70.

⁴ Х. Шабановић, *нав. дело*, 143—144, 289, 484—485. Б. Вујовић, *нав. дело*, 41—42.

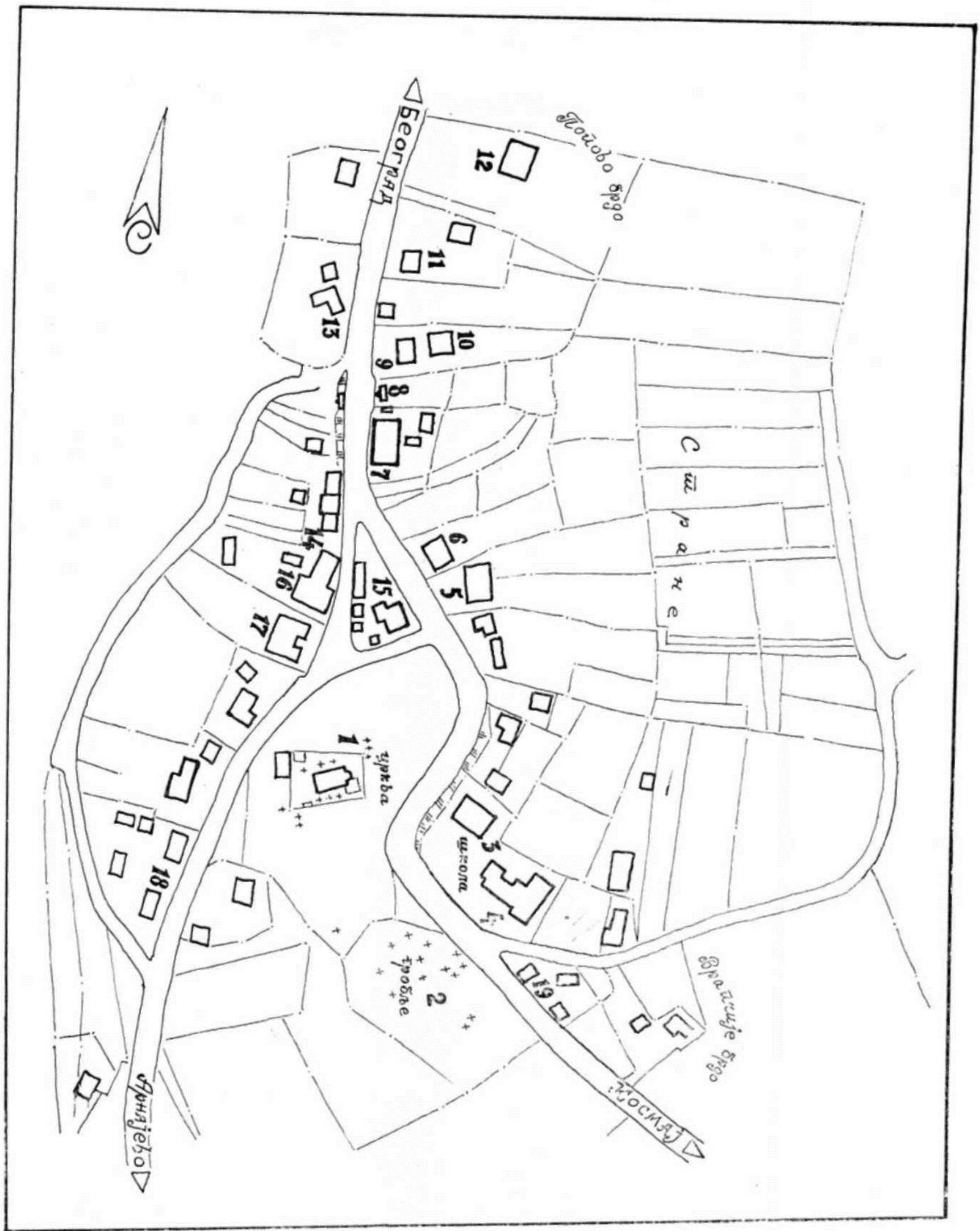
⁵ Х. Шабановић, *нав. дело*, 126.

⁶ *Исто*, 225—226.

⁷ *Исто*, 293—294.

⁸ *Исто*, 537.

⁹ Д. Руварац, *Митрополија Београдска*, Споменик СКА XLII (Београд 1905) 145 и 151.

Цртеж 1. Стара чаршија у Бељини (ситуација 1:2500): 1. црква са некрополом, 2. гробље, 3. стара школа, 4. школа из 1935—37, 5. стара кућа Љубинковића (1830—40), 6. кућа Љубинковића из 1912, 7. механа, 8. чесма, 9. стара кућа Танасковића, 10. нова кућа Танасковића, 11. кућа Момчила Митровића, 12. кућа Пантелића, 13. свештеничка кућа, 14. кућа Миловановића, 15. кућа Милосављевића, 16. месна заједница, продавница, банка, пошта и библиотека, 17. дом здравља, 18. кућа и стара ковачица Витомира Вићентијевића, 19. кућа Боже Савића.

Dessin 1. L'ancienne rue du marché de Beljina (échelle: 1:2500) 1. L'église et sa nécropole, 2. Le cimetière, 3. L'ancienne école, 4. L'école bâtie entre 1935 et 1937, 5. L'ancienne maison des Ljubinković (1830/40), 6. La maison des Ljubinković de 1912, 7. Une auberge, 8. Une fontaine, 9. L'ancienne maison des Tanasković, 10. La nouvelle maison des Tanasković, 11. La maison de Momčilo Mitrović, 12. La maison des Pantelić, 13. La résidence du curé, 14. La maison des Milovanović, 15. La maison des Milosavljević, 16. Le siège de la Communauté locale, une boutique, le bureau de poste, la banque et la bibliothèque, 17. Le centre médical, 18. La maison et l'ancienne forge de maréchal-ferrant de Vitomir Vićentijević, 19. La maison de Boža Savić.

Сл. 1. Чаршија у Бељини, општи изглед из правца Београда

Fig. 1. La rue du marché de Beljina, vue générale.

назива Чаршија. Појава, посебног места *Селишта* почетком XVI века, у хатару Бељине, са десетак кућа око старе цркве, може се објаснити промењеним историјским условима: Селиште је било место где се првобитно налазило село Бељина, формирано у непосредној близини важне саобраћајнице, која се рачвала у два правца (Београд—Железник—Бељина Аранђеловац и Београд—Бељина—Рудник, преко Арнајева и Зеока). Због близине саобраћајнице и честих турских зулума, село се раселило и повукло јужно од старог места и даље од пута и формирало временом посебне засеоке. На старом месту је остала црква, некропола и, вероватно, понека зграда намењена путницима (хан, механа и сл.). Ово тим пре што се из једног документа из XVIII века, где се помиње топоним *Хан*, из којег су становници долазили у бечинску цркву за време црквених празника.¹⁰

Ако се узме у обзир и број домова пописаних у Селишту, Бељина је током XVI века имала просечно око 40 домова, што је одлика већих, развијенијих села на подручју београдског пашалука.¹¹ На жалост, нема сачуваних писаних извора о развоју Бељине у XVII веку. Први следећи помен села налазимо у попису насеља београдског дистрикта из 1717—18. године, у коме се Бељина појављује као насељено место, али се не наводе други ближи подаци о њој.¹²

¹⁰ Р. Грујић, *Прилози за историју Србије у доба аустријске окупације (1717—1739)*, Споменик СКА ЛП (Београд 1924) 86—87, 175.

¹¹ Х. Шабановић, *нав. дело*, 70 (Мирјево 33 дома), 122 (Стојник 35), 144 (Остружница 47 домова), 146 (Борак 42 дома), 330 (Рогача 39 домова) итд.

¹² Д. Поповић, *Грађа за историју Београда од 1711—1739*, Београд 1935, 170—175.

Сл. 2. Чаршија у Бељини, изглед средишњег дела испред цркве

Fig. 2. La rue du marché de Beljina, vue de la partie centrale de la rue, face à l'église.

Сл. 3. Античка стела, III век

Fig. 3. Une stèle antique, IIIe siècle.

Сл. 4. Остаци некрополе са споменицима из XVI—XVIII века

Fig. 4. Vestiges de la nécropole, les monuments funéraires datant de l'époque comprise entre les XVIe et XVIIIe siècles.

Касније податке о Бељини имамо у попису нурија митрополије београдске из 1732. године, где се помиње „в селишту Бељину храм св. Архангел”.¹³ Поред поновног навођења имена села, односно Селишта, ово је уједно и најранији непосредни помен цркве Св. арханђела у Бељини. Следећи попис је направљен три године касније (1735) и у њему се даје подробнији и знатно конкретнији опис старе бељинске цркве:

„У селишту Бељини храм св. Арханђела од камена, стара црква, прокишњава; покров нов, света трпеза од камена, освећена. Платна на светој трпези и на проскомидији од чита. Путир и дискос од лима, звездице од гвожђа. Има двери и петнаест малих московских икона”.¹⁴

Свега годину дана раније (1734) настао је други документ који говори о остацима старог гробља око цркве у хатару села Борка. У њему се наводи да се на гробљу налази „веома занимљиво камење, висином преко сежња, дужине више главе”, на једном споменику уклесано је име *Вуксан* и година 1526, а на истом гробљу се налази „мала камена црква без прозора, као пештера, код које се неколико пута у години окупљају сељаци из Хана, Стојника, Борка и Лесковца, не да слушају службу, већ да уживају уз вино и ракију, јањце и остало што ждренију старовременом надлежит, па се после посвађају и побију..”¹⁵

Очигледно, на основу подударности у опису цркве и помена Вуксановог гроба, реч је о истој цркви Св. арханђела у Бељини, која је овом приликом везана за село Борак.¹⁶

Из наведених писаних докумената насталих 1734—35. године, јасно се уочава неколико значајних чињеница које треба посебно истаћи, јер су важне за историјат развоја Бељине:

У првој половини XVIII века у Бељини је већ постојала богомоља која је служила околним селима и она се у документима тог времена наводи као „стара црква”, што значи да је била подигнута много раније, у сваком случају пре почетка XVIII века.

Око цркве се налазила стара некропола са високим каменим споменицима, међу којима је био и Вуксанов споменик из 1526. године, који се и данас налази на истом месту (сл. 4).

Црква је била зидана „од камена”, дакле од чврстог материјала, као и данашња црква

¹³ Д. Руварац, *нав. дело*, 145 и 151. ¹⁴ Исто, 145 и 151.

¹⁵ Р. Грујић, *нав. дело*, 86—87, 175.

¹⁶ Б. Вујовић, *нав. дело*, 41 и 70.

(сл. 5), што није био чест случај када су у питању сеоске цркве на подручју београдског пашалука у XVII и XVIII веку. Обично су камене цркве биле подизане у средњем веку, бар оне чији су остаци сачувани на београдском подручју (Кастаљан, Павловац, Тресије, Раковица, Мислођин, Рајиновац, Винча, Сланци, Грабовац и др.).¹⁷ То су били, као што се зна, углавном манастири, док су сеоске цркве у раздобљу од XVII до XIX века биле већином грађене од слабијег, трошног материјада (од брвана, плетера и сл.).¹⁸

Црква у Бељини је 1734—35. године била освећена, тј. била је у култном погледу активан објект (иако стара и оронула). Била је опремљена и најнужнијим покретним предметима (часна трпеза, покров од платна, проскомидија, путир, дискос од лима, звездице од гвожђа, двери и 15 московских малих икона).

Црква Св. арханђела „у селишту Бељини“ служила је и за потребе десетак околних села (Борак, Манић, Лисовић, Арнајево, Рожанци, Губеревац, Стојник, Слатина, Соколово, Шиљаковац). Око ње су се, као што је то обичај и у другим крајевима Србије, окупљали сељаци за време црквених празника, приређујући светковине и вашаре.

¹⁷Б. Вујовић, *нав. дело*, 78, 117, 162, 194, 251, 257, 313, 335.

¹⁸Б. Вујовић, *Цркве брвнаре у околини Београда*, Годишњак Музеја града Београда XIX (Београд 1970) 85-151.

Сл. 5. Црква Св. арханђела, општи изглед са североистока

Fig. 5. L'église des Saints-Archanges, vue générale du nord-est.

Сл. 6. Црква Св. арханђела, западна фасада

Fig. 6. L'église des Saints-Archanges, façade occidentale.

Сл. 7. Црква Св. арханђела, горњи део северног портала
 Fig. 7. L'église des Saints Archanges, partie supérieure du portail septentrional.

За праћење развоја Бељине у другој половини XVIII века нема много сачуваних писаних података, али постоје посредни историјски извори који о томе сведоче. Надгробни споменици из свог раздобља, који се налазе на старом сеоском гробљу, говоре о постојању Бељине и њеном животу у XVIII веку. На особен начин, али веома речито, говоре такође многа имена приложника штампаних литургијских књига из 1743, 1762, 1791, 1795, 1796, године. У записима на овим књигама помињу се као приложници Јованка из Губеревца (1762), поп Димитрије Вукашиновић из Бељине (1762), Радојица Јанчић (1796) и друге личности.

На темељу ових података може се основано тврдити да је Бељина још у XVIII веку била, без сумње, средиште једне шире сеоске заједнице, коју су чинила већ поменута околна села. Разлога и услова за то било је више, а најпресуднији су били географски положај и природни услови, историјски континуитет развоја насеља, устаљена традиција и, посебно, близина важне саобраћајнице, што је свакако било одлучујуће и за формирање старе чаршије у Бељини.

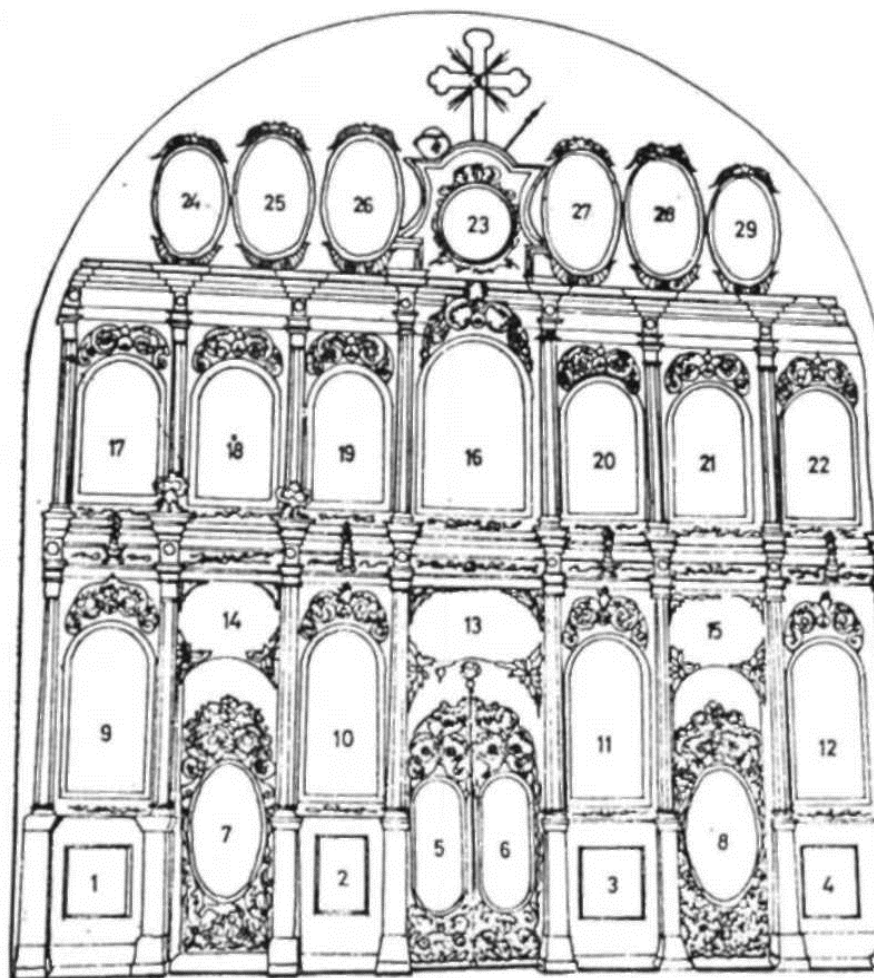
Карактеристичну улогу руралног средишта, коју је имала у прошлости, Бељина ће сачувати и развити током XIX века. Познато је да је становништво ових крајева масовно учествовало у оба српска устанка. Бељина је стицајем околности стално била на путу сукобљених турских и устаничких одреда, који су се кретали путевима Београд—Космај—Топола, Београд—Рудник, Београд—Ваљево. Становништво се често преко ноћи морало склањати у

скровита места, а велики део је узимао учешћа у биткама са Турцима. О овом времену и догађајима сведоче и неки топоними у хатару Бељине (Збеговиште, Бојиште и сл.). У историјским документима везаним за српску револуцију 1804—1813. често се помињу овдашња села — Борак, Рожанци, Лисовић, Шиљаковац, Стојник, Вранић, Дрлупа, Дучина, Сибница, Рогача — као и многе истакнуте личности устанка — кнез Сима Марковић и Милисав Чамџија из Борка, кнез Павле Сретеновић из Лисовића, игуман Авакум Поповић из Рожанаца, Јанко Катић из Ротаче и други.¹⁹ Након слома устанка многа су села остала без већег дела становништва или су сасвим опустела. Неке породице су се враћале када је дошло до смиревања сукоба и извесног побољшања општег стања у Србији. У овом немирном и прекретничком времену Бељина се појављује и у званичним документима. Најпре, у *Именику места ослобођене Србије* (1803—1813) као самостално насеље у саставу београдске нахије, затим у попису села исте нахије из 1818.

¹⁹ М. Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српског народа новијег доба*, Београд 1888, 328—331, 521—331, 658—659.

Цртеж 2. Схема иконостаса цркве Св. арханђела, 1849. год.

Dessin 2. Le schéma de l'icônostase, tracé en 1849, pour l'église des saints Archanges.

Сл. 8. Црква Св. арханђела, прозори на јужној фасади

Fig. 8. L'église des Saints-Archanges, fenêtres de la façade méridionale.

године, када је Бељина имала 20 домова и 51 харачку главу.²⁰ О обнови и унапређењу живота Бељине од завршетка устанка до добијања хатишерифа 1830. године говоре многи подаци. Тако је извршена 1813—19. године обнова старе цркве, која је била толиког обима да се може сматрати потпуном изградњом новог објекта, што је потврђено и археолошким испитивањима црквених темеља. По завршетку изградње, црква је 1819. године добила нов иконостас, чији су остаци сачувани. На престоној икони Богородице налази се ктиторски запис кнеза Павла Сретеновића из Лисовића, истакнутог устаничког вође овог краја.²¹ Као посебна врста историјских извора о животу села и његовим материјалним и духовним могућностима могу послужити и многи записи приложника на црквеним књигама: 1805. и 1818 (на општем минеју из XVIII века), 1820 (на Последованију молебних пениј из XVIII века), 1826 (на *Јеванђељу* из 1819), 1829 (на *Триоду* из 1796), као и набавка нових књига 1815. и 1819. године, заправо у време када је црква обновљена.²² У истом овом раздобљу може се утврдити ширење гробља на нешто узвишеном терену јужно од цркве, о чему говоре евидентирани споменици из 1815, 1818, 1822. и 1830. године.

Посебно снажан развој Бељина доживљава после хатишерифа из 1830. године и добијања аутономије Кнежевине Србије, када процес економског јачања српског живља добија нов замањ, што је условило стварање имућног сло-

ја, поступно раслојавање српског патријархалног друштва и изазвало даља социјална превирања на тлу ослобођене Србије. Економски сразмерно јак имућни слој сеоске буржоазије располагао је одговарајућим материјалним могућностима за изградњу значајних архитектонских објеката, чија се општа концепција и даље везује за домаћу градитељску традицију, која у промењеним условима добија нове вредности.²³ У атмосфери опште обнове и изградње, која је владала 30их и 40их година прошлог века, у Бељини су подигнути многи значајни објекти, првенствено у Чаршији, која у повољним друштвеним и економским условима добија своју праву намену и посебан значај за цео крај. У томе предњаче поједине истакнуте породице, као што је породица Љубинковића у Бељини, која је већ почетком века била економски доста снажна, па је, захваљујући томе и општим повољним приликама, била у стању да подигне у Чаршији око 1830—40. године једну од највећих и најлепших кућа у овом делу Србије. Поред тога, ова

²⁰ Прилози статистичком проучавању Првог српског устанка (1804—13) — Именик места Карађорђево Србије, Архив СРС; Б. Перуничкић, *Београдски суд 1819—1839*, Београд 1964, 87, 193, 198, 379, 382, 403, 439, 452, 453, 497, 550—552.

²¹ Б. Вујовић, *Црквени споменици...*, 338.

²² Исто, 338.

²³ Б. Вујовић, *Ликовна култура Србије у време проте Матије Ненадовића (1777—1854)*, Галерија САНУ-35, Београд 1978, 67—130.

Сл. 9. Кућа Љубинковића, општи изглед

Fig. 9. La maison des Ljubinković, vue générale

породица ће око 1860. године²⁴ саградити у Чаршији и посебан објект јавне намене — механу — која такође спада у ред истакнутих споменика ове врсте на подручју града Београда, у коме се и око кога одвијао знатан део друштвеног живота у прошлости насеља.

Прва школска зграда, за ову сврху, била је из 1859. године (јер се настава пре тога држала у парохијском дому), а данашња стара школа је с краја XIX века. (сл. 16). Поред ње је током 1935—37. године изграђена пространа нова школска зграда модерних архитектонских облика, тако да Бељина данас има школски споменички комплекс који одражава различите периоде развоја просвете код нас.

Средином прошлог века Бељина добија и своје прве учитеље. По традицији, тај посао су најпре обављали месни свештеници, међу којима су били најпознатији из породице Пантелића, а затим се појављују посебно школовани људи, као што је био познати бељински учитељ, родом из Арнајева, уједно дугогодишњи општински писар и чувени народни добротвор Матија Миљковић.²⁵

У другој половини XIX века наставља се даљи развој насеља, што се испољава у ширењу

²⁴ Датирање настанка објеката извршено је на основу градитељских особина објеката, упоређивањем са сличним споменицима космајског краја, и према породичној традицији. (Уп. М. Поповић, *Стара кућа Љубинковића у Бељини*, елаборат „Чаршија у Бељини“, Завод за заштиту споменика културе града Београда).

²⁵ М. Ђ. Миличевић, *Додатак Поменику знаменитих људи у српског народа новијег доба од 1888*, Београд 1901, 92—94.

Матеја Миљковић је сахрањен у порти бељинске цркве, југозападно од улаза. На гробу је подигнут уочљив споменик са натписом који гласи: Овде почива раб божи Г: Матија Миљковић родом из Арнајева, као верни Србин, отечествољубац који више година проведе у овој општини у званију учитељском и писара општине суда, а упокоји се дана 6. јула године 1873, без наследника.

²⁶ М. Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, Београд 1876; 67; Р. Љубинковић, *нав. дело*, 189; Б. Дробљаковић, *нав. дело*, 55—57.

села, расту броја становника, изградњи кућа и умножавању домаћинства, и то не само услед природног прираштаја него и услед досељавања из других крајева Србије. Око 1870—75. године, када је Бељина већ била постала општинско место, у њој је забележено укупно 70 домова.²⁶

Поред већ наведених најстаријих споменика (некропола, црква, стара кућа и механа породице Љубинковића), историјско језгро старе

Сл. 10. Кућа Љубинковића, северозападни угао

Fig. 10. La maison des Ljubinković, angle nord-ouest.

Сл. 11. Кућа Љубинковића, детаљ везе дрвене конструкције
Fig. 11. La maison des Ljubinković, une jonction de la charpente, détail.

Чаршије чине и други објекти стамбене, занатско-трговачке и друге намене, који су изграђени у другој половини XIX века, у знатно побољшаним друштвено-економским и културним приликама. Тада су подигнуте куће породица Пантелића, Милосављевића, Деветаковића, Миловановића, Танасковића, Вићентијевића и других. Неке од њих (куће породица Милосављевића, Миловановића и Танасковића) с временом су доживеле знатне измене или мање преправке, док су друге (као што је велика кућа свештеничко-учитељске породице Пантелића) у великој мери сачувале свој првобитни изглед до данашњег дана.

Између два светска рата је подигнут у Чаршији низ нових објеката (стамбене куће, дућани, кафане, ковачнице и др.), међу којима је, свакако, највећи и најзначајнији дом здравља из 1926—28. године, изузетно вредан и редак објект за овај крај, који одражава не само нарасле културне и здравствене потребе насеља и месног становништва већ и одређену фазу у развоју здравства у Србији.

У послератном периоду (1945—1975) може се пратити савремени процес миграције једног дела становништва Бељине и околних насеља према градовима, промене у начину живота сеоског становништва, све масовнији одлазак на привремени рад у иностранство, напуштање старих сеоских кућа и имања, изградња нових стамбених, пословних и занатских објеката (особито у периоду 1960—1980). Тако је на месту старе општинске зграде из 70тих година прошлог века подигнут 1973—1976. године нов друштвени објект (зграда Месне

заједнице Бељине) у коме су смештене неопходне савремене институције за неколико околних насеља: месна канцеларија, библиотека, биоскоп, банка, пошта и продавница робе широке потрошње. Својим обликом, висином и габаритом ова приземна зграда, иако архитектонски недовољно усклађена са околином, не нарушава битно амбијент старе Чаршије.

Поред тога, у Чаршији се данас налазе две кафане, још једна продавница прехранбене робе и аутобуска станица. Од старих јавних објеката и даље служе првобитној намени школа, црква, дом здравља и ковачница. Према томе, стара бељинска Чаршија и данас има ону исту функцију средишта коју је имала и у прошлости, и то не само за нараслу Бељину већ и за остала сеоска насеља у њеној околини.

Најзначајнији споменици

У оквиру историјски формиране и поступно обликоване просторне целине бељинске Чаршије, временом су се стварале и таложиле многе културно-историјске вредности. У њој су у различитим историјским епохама подигнути и до данас сачувани ретки објекти од несумњивог значаја за проучавање наше културне прошлости у дужем временском трајању.²⁷ Међу њима ћемо истаћи само оне најзначајније:

1. Стара некропола

Археолошки локалитет старе некрополе која се простирала око старе цркве није довољно проучен, иако је одавно познат у науци.²⁸ Најновија археолошка сондажна испитивања, мада сасвим ограничених размера, показала су да у црквеној порти постоје налазишта из доба *неолита* (са карактеристикама тзв. старчевачке културне групе), *антике* (са налазима из III века) и *средњег века* (са налазима из XV века).²⁹ Даљим, по обиму ширим археолошким ископавањима доћи ће се, у то не треба сум-

²⁷Исцрпна документација о свим културним добрима евидентираним у овој просторној културно-историјској целини налази се у елаборату „Чаршија у Бељини“, документација Завода за заштиту споменика културе града Београда, који је израдила екипа стручњака: Б. Вујовић, М. Стевчић, З. Симић, М. Поповић, А. Павловић и М. Миловић.

²⁸М. Ђ. Милићевић, *нав. дело*, 67; Р. Љубинковић, *Бељина*, Археолошки споменици и налазишта у Србији II, Централна Србија (Београд 1956) 189.

²⁹З. Симић, *Резултати сондажних археолошких истраживања око цркве Св. арханђела Михаила у селу Бељини*, општина Барајево, (у рукопису), наведени елаборат Завода за заштиту споменика културе града Београда.

њати, до далеко већих и тачнијих сазнања о културним слојевима и појединим објектима из наведених епоха, који ће потврдити претпоставку о непрекинутом трајању овог прастарог култног места.

У црквеној порти, непосредно уза стару цркву, налази се петнаестак камених надгробних споменика и плоча, од којих неки имају натписе и клесане симболичке и орнаменталне представе. Има их у облику обичне хоризонталне плоче, вертикалног стуба или једне врсте стећка са заобљеном горњом површином. Најстарији споменик с натписом је надгробни белег Вуксана из 1526. године, висок преко 2 метра, са хоризонталном плочом величине 204x76 cm (сл. 4). Уз јужни темељни зид цркве постављена је око 1811-14. године велика хоризонтална плоча (величине 190x90x20 cm) која се налази вероватно над свештениковим гробом. Оваквих плоча има неколико, углавном без украса или са једноставним уклесаним геометријским мотивима. Слична плоча се налази и уз вертикални споменик Петра Поповића из 1826. године. Велики број оваквих споменика узидан је у фасадама цркве. Коришћени су на различите начине: као обичан блок у низу, натпрозорник, елемент при обради лука нише или, засебно, као украсни мотив на фасади.³⁰

Као наставак старе некрополе, у XIX веку се формирало сеоско гробље на заравни југоисточно од цркве. На овом простору сачуван је већи број камених надгробних споменика. Већином су у облику вертикалних и хоризонталних камених блокова, украшених већ споменутих геометријским и симболичким мотивима. Поједини споменици имају уклесане натписе са годинама — 1801, 1811, 1814, 1816, 1832, 1843, 1873.³¹

2. Црква Св. арханђела

Историјске податке који се односе на настанак и дуго трајање овог објекта већ смо напред навели. Црква је једнобродна грађевина, зидана од тесаног камена са основом правоугаоног облика (димензија 10,06x20 m), са полукружном апсидом на источној страни (сл. 5 и 6). Сазидана је на темељима и делимично од материјала старије цркве, чврстог конструктивног склопа, са пуним каменим зидовима (камен у кречном малтеру) ојачаним унутрашњим контрафорима, који деле наос на четири простора. Наос је засведен полуобличастим лажним сводом од дасака и летава, преко кога је стављена кровна конструкција са двосливним кровом покривеним биберцрепом. Западна фасада је украшена са три нише, симетрично распоређене изнад портала са каменим профилисаним оквиром који се завршава полукружно (сл. 7). Изнад централне нише на

западној фасади уграђен је камени блок са рељефним украсом који представља два сучељена лава између којих је стилизовано дрво. Са десне стране портала, као и на другим местима, уграђени су надгробни споменици са плитко урезаним геометријским украсима. Бочне фасаде имају по три прозора са гвозденим решеткама и дрвеним рамовима (сл. 8). Сви натпрозорници су украшени плитким рељефима (крст, биљна орнаментика, коњаници, људске фигуре). Портал на северној фасади украшен је плитким рељефима геометријских мотива (правоугаоници, розете, кругови, крст). Изнад његовог полукружног завршетка налази се плитка ниша. У југоисточном делу цркве, уз апсиду, изграђена је накнадно мања правоугаона капела изнад гробне плоче неке личности коју мештани веома поштују као светињу.³²

Целокупна обрада фасада, посебно профилисаних и лучно засведених камених портала, многих ниша и прозора са рељефним украсима и конзолама, показује сразмерно висок степен вештине клесарског и каменорезачког заната. О времену када је обновљена црква говори уклесани натпис на луку изнад северног портала:

Поч. мџа М(а)и день 12
1813.

Други натпис је уклесан на горњој површини часне трпезе и односи се на завршетак радова — 22 март 1819. године.³³ У њему се помиње и протопрезвитер Илија Поповић:

Марта 22 1819 трџдомъ и иждѣвѣнѣмъ
Иліа Поповиць протопрезвѣ(теръ).

³⁰О средњовековној некрополи, посебно о Вуксановом гробу из 1526. године и надгробном споменику Петра Поповића из 1826. године и споменицима уграђеним у цркву детаљније видети у књизи: Б. Вујовић, *Црквени споменици на подручју града Београда*, 41—44.

³¹Истраживање сеоског гробља у Бељини извршила је Миланка Миловић, етнолог у Заводу за заштиту споменика културе града Београда. (Уп. М. Миловић, *Гробље у Бељини*, елаборат „Чаршија у Бељини“, документација Завода).

³²Б. Вујовић, *Црквени споменици...*, 44.

³³Сви веродостојни подаци које садржи сам споменик (пре свега уклесани натписи на северном порталу и часној трпези, као и запис Павла Сретеновића на престоној икони Богородице) несумњиво сведоче да је црква заиста градитељски завршена 1819. године. Међутим, у неким касније писаним документима и литератури као године изградње цркве у Бељини помињу се 1828. или

183 (в. Митрополитъ Михаилъ, *Православна србска црква у Књажеству Србији*, Београд 1874. 9. и Тих. Борђевић, *нав. дело*, 32). Сматрамо да је реч о каснијим поправкама цркве и годинама када су ови радови извршени. Стога се наведене године не могу узимати као време изградње бељинске цркве.

Стари иконостас из 1819. године сачуван је само делимично. Престона икона Богородице са дететом налази се данас у манастиру Тресије под Космајем. Њен приложник је био овдашњи кнез Павле Сретеновић, позната историјска личност из доба устанка. Натпис на икони гласи:

Г (оспо)даръ Пѣла Сретеновичъ
сѣла цркви Бѣланској сѣю приложи (иконѣ)
своихъ родителѣ за дѣшѣ, а сѣби и своѣй
фамилији за здравлѣ. Дѣта гдѣна 1819.

Сразмерно рано, 1849, црква у Бељини добија нов иконостас, који је израђен по угледу на војвођанске барокне иконостасе и у то време тек завршени иконостас Саборне цркве у Београду, (1845), додуше, у доста скромнијим размерама и облицима. Иконе је насликао млади сликар, дошљак из Војводине, Димитрије Посниковић, ученик Димитрија Аврамовића, коме је помагао при украшавању београдске Саборне цркве. Бељински иконостас је хронолошки прво познато самостално иконописно дело Димитрија Посниковића, а за њим следи неколико десетина иконостаса и зидних декорација које је насликао широм Србије у раздобљу од 1849. до 1891, ширећи нова, савремена схватања у српском сликарству друге половине XIX века. У том смислу, иконостас у Бељини има посебно место у развоју српске уметности XIX века.

Иконостас има барокни облик, са елементима класицизма (црт. 2). Дрвена олтарска преграда подељена је по хоризонтални профилисаним соклем и венцима на три зоне, док је по вертикали, помоћу канелираних полустубића и других архитектонских елемената, подељена на седам симетрично распоређених делова. По својим дуборезачким одликама и вредностима сликарских дела који га украшавају овај иконостас спада међу значајнија остварења ове врсте настала у Србији у првој половини прошлог века.

Сем тога, црква у Бељини има значајан фонд покретних споменика културе (појединачне иконе, предмете примењене уметности, црквена звона, архив и др.), међу којима се посебно истиче сразмерно велика збирка богослужбених књига (преко 50 примерака), углавном из XVIII и прве половине XIX века. Оне садрже десетине записа приложника (од 1762. до 1871. године), који пружају многе драгоцене податке о историји насеља и целог краја.

3. Кућа породице Љубинковића

Око 1830-40. године,³⁴ подигнута је у источном делу Чаршије, на благој падини која се

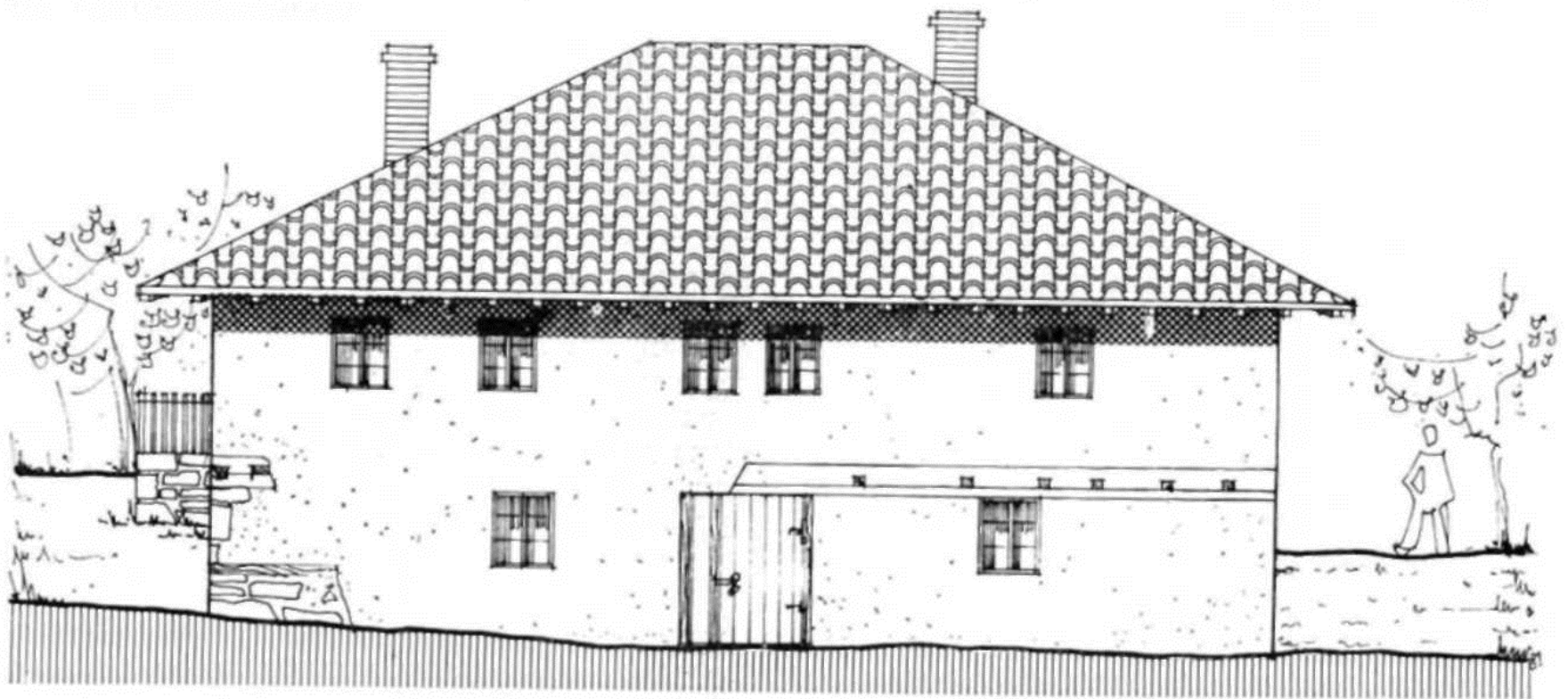
спушта према средишњом делу насеља, кућа породице Љубинковића. Њој се прилази с пута који води из Чаршије према Манићу и даље према Космају. Налази се на слободној парцели, нешто увучена (око 20 m) од асфалтног пута. Улаз у кућу је са горње, нешто узвишене дворишне стране, док су предња, главна фасада и улаз у подрум окренути путу (сл. 9, црт. 3 и 4).

Кућа има правоугаону основу (величине 14,50X 12 m) и зидана је у два нивоа — подрум и приземље. С обзиром на пад земљишта од брда Стране према Чаршији, подрум је зидан на доњој, подужној половини зграде, да би се боље искористила денивелација терена. Подрумске простор је јединствена целина у првобитном решењу, која је каснијом, мањом преправком претворена у два неједнака дела. У приземље куће улази се централно, преко првобитног трема који је касније зазидан. Из трема се улази право у средишни део — оцаклију и симетрично распоређене просторије које се ређају око ње. У приземљу има укупно седам соба, оцаклија и једно предсобље. Овај распоред просторија је низом преправки донекле измењен током времена. Касније настале промене у распореду и изгледу просторија нису великог обима и могу се уочити без тешкоћа. Приземље покрива велики четвороводни кров са пространим таваном.

Зграда је замишљена и изграђена на традиционалан начин, применом бондручног система конструкције, чији је дрвени костур попуњен непеченом циглом — ћерпичем (сл. 10. и 11). Свако зидно платно у овом конструктивном систему обрађено је као једна врста решеткастог носача, који је карактеристичан за овај вид народног градитељства. Градитељ куће Љубинковића испољио је висок степен познавања решења бондручне конструкције и могућности њене примене и обликовања.

За разлику од приземља, подрум је рађен од ломљеног камена. Ради бољег преношења оптерећења горњег дела зграде на темељни зид, градитељ је на висини око 1,10 m у камени подрумски зид уметнуо храстове греде по целом ободу подрума, које су затегнуте попречним гредицама (сл. 12). Таваницу изнад подрума чипе јаке храстове гредетавањаче (димензија 18x20 cm), на распону од 6,10 метара. Тавањаче, распоређене на сваких 70 cm, по средини учвршћује јака храстова греда (пресека 29x25 cm) која се ослања на четири дрвена ступца са „јастуцима". Према подацима које је саопштио садашњи власник куће, изгледа да је првобитно постојала непосредна веза између подрума и средишног дела трема

³⁴ Вид. нап. 24.

Цртеж 3. Кућа породице Љубинковић, западна фасада

Dessin 3. La maison de la famille Ljubinković, façade occidentale.

Цртеж 4. Кућа породице Љубинковић, пресек и основа

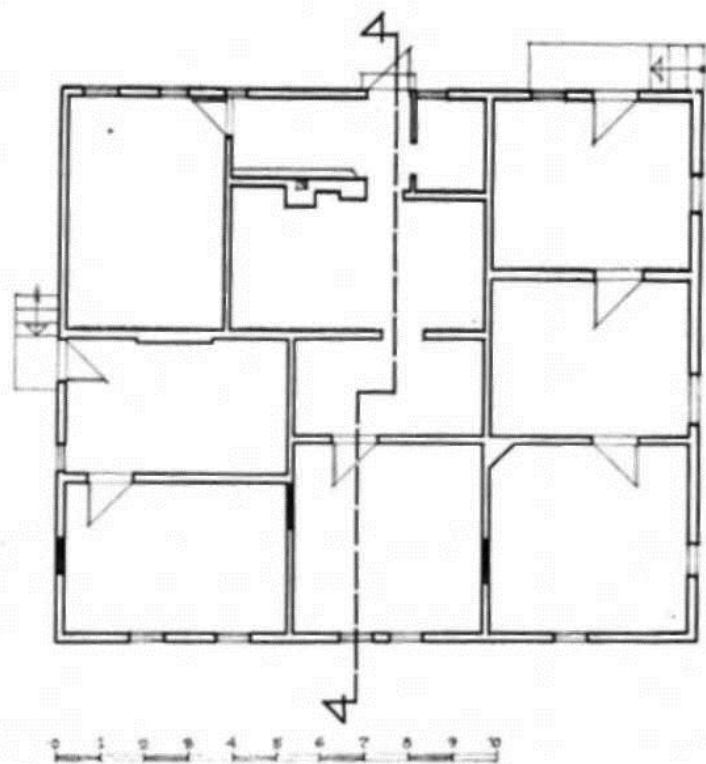
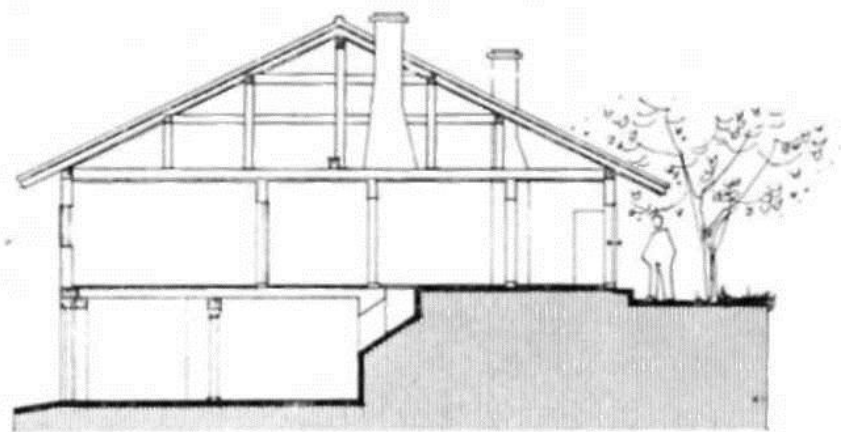
Dessin 4. La maison de la famille Ljubinković, coupe perpendiculaire et plan.

приземља. Био је то отвор кроз који се силазило у подрум помоћу дрвених лествица. Овај отвор је служио уједно и за директно складиштење воћа, које је допремано из великог воћњака са падине одмах иза куће (где се и данас налази део некадашњег имања). Подрумски простор је широким централним улазом везан за доњи део дворишта, који се простире уза сам пут, а тиме се постизала ефикасна комуникација приликом даљег отпремања воћа и других производа у Чаршију, и даље на тржиште.

Под у приземљу у погледу материјала од кога је рађен није јединствен; састоји се из два приближно једнака дела: горњи део према унутрашњем дворишту је од земљаног набоја, док је део изнад подрума прављен као дашчани

патос који лежи на подрумској конструкцији. У приземљу је првобитно постојала кружна комуникација кроз просторије око трема и оцаклије, што је карактеристично за овај начин градње и организацију простора. Ова комуникација је временом доживела измене, изгубивши некадашњу функционалност, јер је касније цео простор приземља подељен у три јединице, као последица имовинске деобе куће међу наследницима. Тако су у делу трема и оцаклији настале највеће промене. Наиме, овај део је био неко време коришћен као пекара и у ту сврху је у бившој оцаклији изграђена пекарска пећ, док је предње зидно платно трема било зазидано, чиме је испред пекарске пећи добијен затворен простор у облику ходника.

Таванска конструкција изнад приземља направљена је од греда — тавањача — које се

ослањају на конструктивне зидове, попречно повезане гредама за учвршћивање. Између тавањача (распоређених на растојању од око 1,00 m) формирана је носећа конструкција плафона састављена од тзв. „шипила“ (гредица прикованих уздужно, уз бок тавањаче) и цепаних кољића од брестових облица (као најбоље врсте дрвета за ову сврху), који се попречно прикивају и наслањају на „шипила“. Простор између тавањача испуњен је блатним малтером са плевом, постављеним преко кољића. На неким местима у поткровљу тавањаче

Сл. 12. Кућа Љубинковића, унутрашњост подрума са носећом конструкцијом

Fig. 12. La maison des Ljubinković, l'intérieur de la cave avec la charpente de soutien.

су покривене даскама. Тавански део и зидови у приземљу омалтерисани су блатним малтером, а затим окречени.

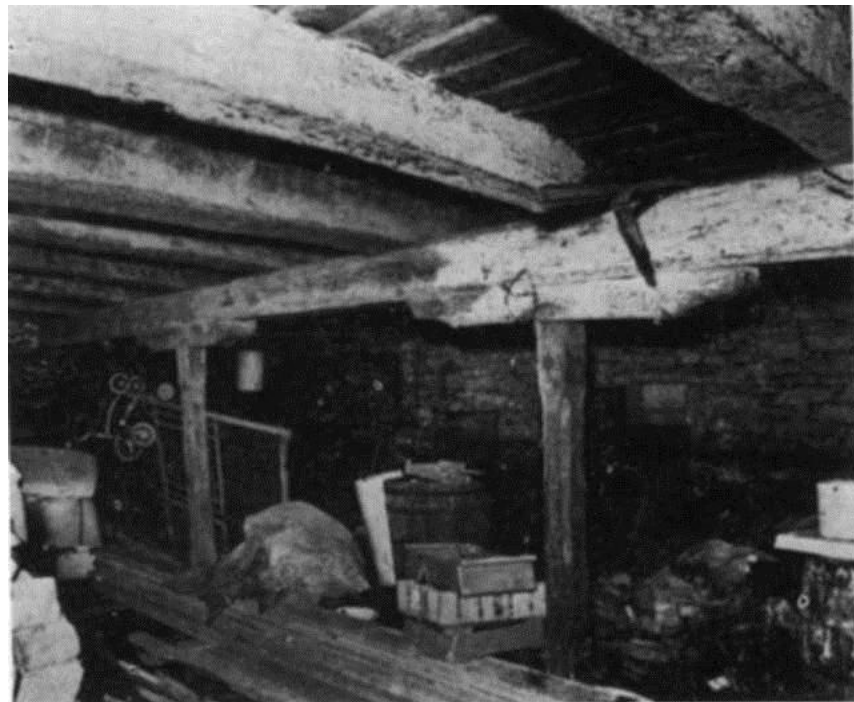
Целу зграду наткриљује, као што је већ речено, високи четвороводни кров (висина у слемени је око 3,50 m) са покривачем од ћерамиде (сл. 10 и 11). Кровна конструкција од греда (сл. 13) је јако оштећена: тавањаче су у средишњем делу улегнуте и иструлиле на ослоњеним крајевима; рогови су у великој мери такође пропали, делом иструлили, услед чега се кров улегао на више места, тако да се знатно деформисао и изменио првобитан изглед и општу силуету. Димњаци су доста оштећени, а неки потпуно срушени. Због оштећеног кровног покривача дошло је до продирања атмосферске воде у зграду, услед чега су на више места оштећени зидови и плафон у просторијама приземља.

Четири велика фасадна платна, покривена блатним малтером и окречена, импресивно делују својим мирним, равним белим површинама. Ритмички распоређени отвори на кречом обојеној фасади, обликовани у време грађења куће, усклађени су са унутрашњим функционалним распоредом просторија и знатно употпуњују општи изглед фасада и објекта у целини.

Услед старости куће, дотрајалости појединих конструктивних склопова, а посебно због неодговарајућег одржавања и коришћења објекта последњих година (већ годинама се у овој кући не станује), дошло је до озбиљних ста-

Сл. 13. Кућа Љубинковића, изглед конструкције крова

Fig. 13. La maison des Ljubinković, la vue de la toiture.

тичких поремећаја и видљивих промена у целој згради, што упућује на закључак да је неопходна брза и потпуна санација и реконструкција целог објекта.

Изузетна споменичка вредност старе породичне куће Љубинковића, као и релативно висок степен аутентичности њеног изгледа и очуваности свих елемената конструкције (иако су услед промене самог материјала доста дотрајали), даје довољно основе за израду програма реконструкције овог значајног споменика културе.

Ако се има у виду историјски, просторни и архитектонски значај куће, као и њена везаност за најстарију, средишњи део Чаршије, постоје сви повољни услови да овај објект добије нову намену и да се на одговарајући начин укључи у савремени живот насеља.

4. Механа Љубинковића

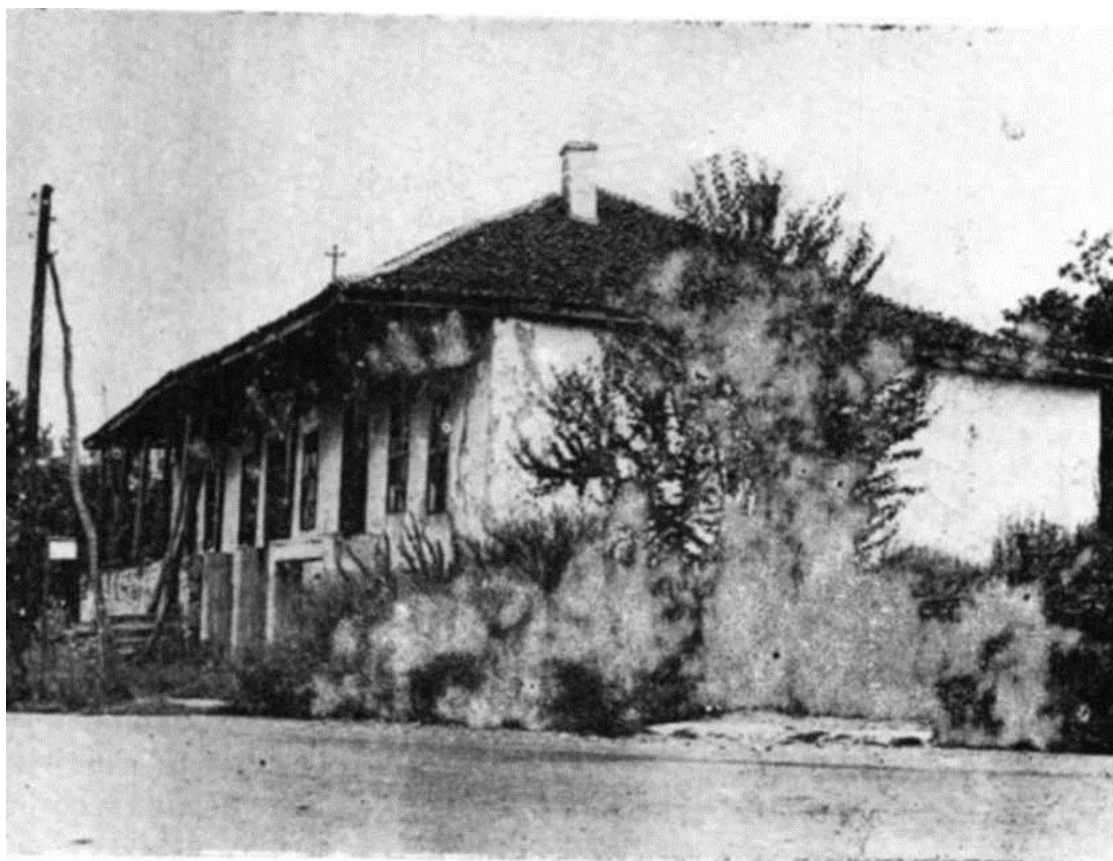
Крајем 40их година XIX века³⁵, вероватно на месту старог хана из XVIII столећа подигнута је механа Љубинковића. Налази се у средишту Чаршије у непосредној близини старе породичне куће, и смештена је на парцели уза сам прилазни пут ка средишту Чаршије (сл. 14. црт. 5). У механу се улази право с пута, а економском дворишту и помоћним зградама, које се налазе у позадини објекта, прилази се, такође директно, са северне стране. Терен парцеле је у знатном паду од истока ка западу (према путу).

Механа има правоугаону основу (величине 21x14 m) и зидана је у два нивоа — подрум и приземље (црт. 6). Подрум је испод јужног дела зграде (величине 11x4,35 m), попречно укопан према падини, са директним прилазом с пута (сл. 15). Овакво постављање подрума је вероватно условљено и једном значајном природном погодношћу коју је градитељ искористио. Наиме, у источном делу подрума налазио се мали извор који је задовољавао све потребе механе у погледу снабдевања водом и одржавања самог подрума и подрумских посуда. Сама поставка и обрада подрумског пода

³⁵ Исто.

Сл. 14. Механа Љубинковића, општи изглед са југозапада

Fig. 14. L'auberge des Ljubinković, vue générale du sud-ouest.

ситном калдрмом, са природним падом од извора према улазним вратима и улици и једном врстом средишњег каменог корита (улегнућа) за проток воде у наведеном правцу — све то говори о коришћењу извора, у коме и данас има чисте воде за повремену употребу.

Темељни зидови, подрум и носећи зидови приземља су од ломљеног камена, док су преградни зидови бондручни, испуњени непеченом опеком. Таваницу изнад подрума чине јаке храстове греде — тавањаче (величине 20x28cm), на распону 4,35 m. Тавањаче, распоређене на размаку од око 60 cm, по средини учвршћује јака храстова греда (величине 18x20 cm), која се ослања на крајње зидове и четири дрвена ступца са јастуцима. Подрумски део се дрвеним стубиштем директно везује са приземљем.

Општи распоред просторија у приземљу условљен је јавном наменом објекта — ту су кафана, кухиња и просторије које су у своје време служиле за преноћиште. На главној фасади према путу изграђен је трем преко кога се високим прилазним степеништем улазило централно у кафански део (салу), а лево и десно од њега улазило се у остале просторије повезане ходницима.

Током времена, а посебно после престанка рада механе и продаје северног дела зграде новом власнику за становање, зграда је у великој мери изгубила првобитни распоред просторија. У средишњем делу објекта, иза кафанске сале, изграђена је у кухињском простору пећ иза које се налази дрвено степениште за таван.

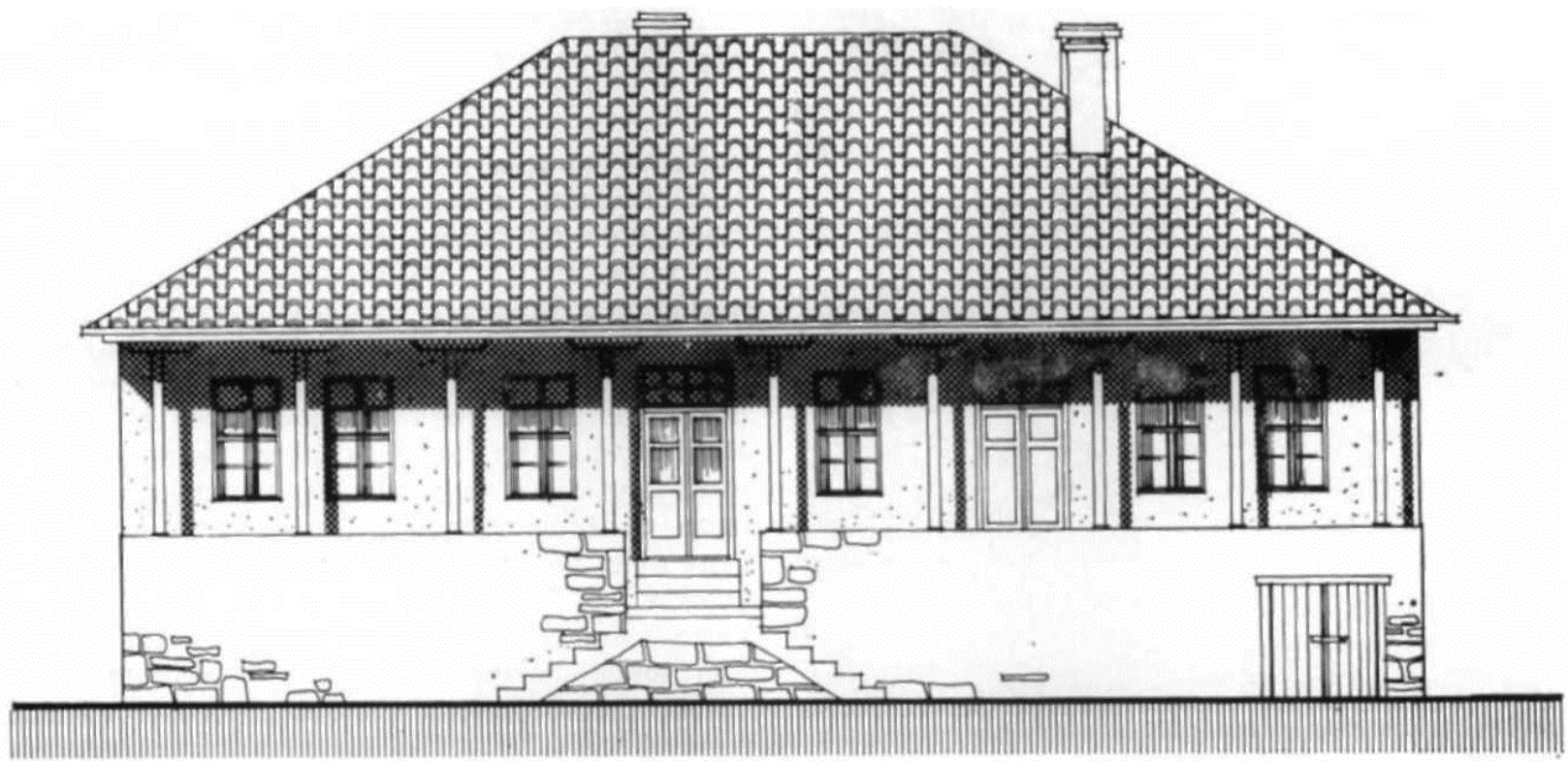
Зграду механе покрива четвороводни кров, који је у слемени висок око 4,20 m. Кровна конструкција је у великој мери дотрајала услед оштећења кровног покривача — ћерамиде, осим северног дела, изнад продатог, сада стамбеног простора, који је преправљен и покривен фалцованим црепом. Овај део зграде, који користи нови власник, претрпео је у току реконструкције велике промене, које су умногоме нарушиле првобитну структуру градње и изглед објекта.

Употребом савремених материјала (бетон, блок, метални подупирачи на трему, алуминијумска врата и сл.), занемаривањем старог начина градње и материјала, објект је у том делу потпуно изгубио свој првобитни облик не само у унутрашњости, већ и у спољашњем изгледу.

Сл. 15. Механа Љубинковића, изглед јужног дела са улазом у подрум

Fig. 15. L'auberge des Ljubinković, vue générale de sa partie orientale, avec l'entrée de la cave.

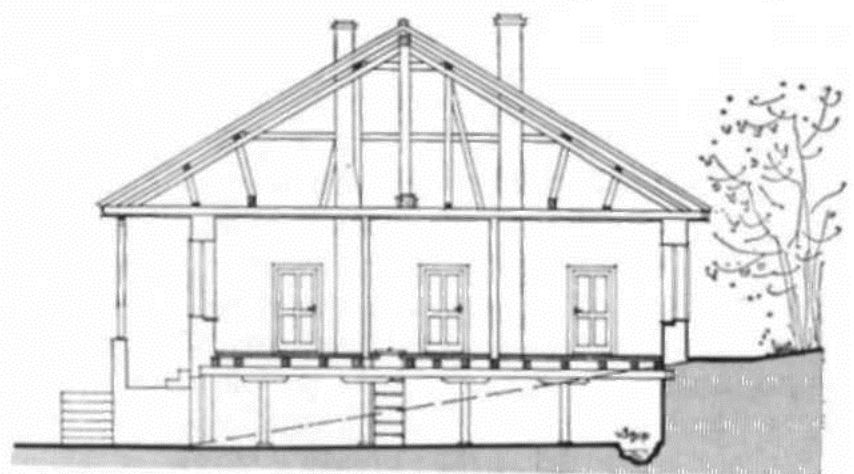

Због дуге неупотребе, небриге и неодржавања, цео објект је запуштен, статички несигуран и препуштен даљем пропадању. Посебно је оштећена главна фасада, а нарочито трем, у коме је разграђен доњи камени сокл са подом. Дотрајали дрвени стубови (носачи) трема су каснијом, нестручном, интервенцијом замењени металним и бетонским стубовима, који још више наглашавају општу запуштеност објекта.

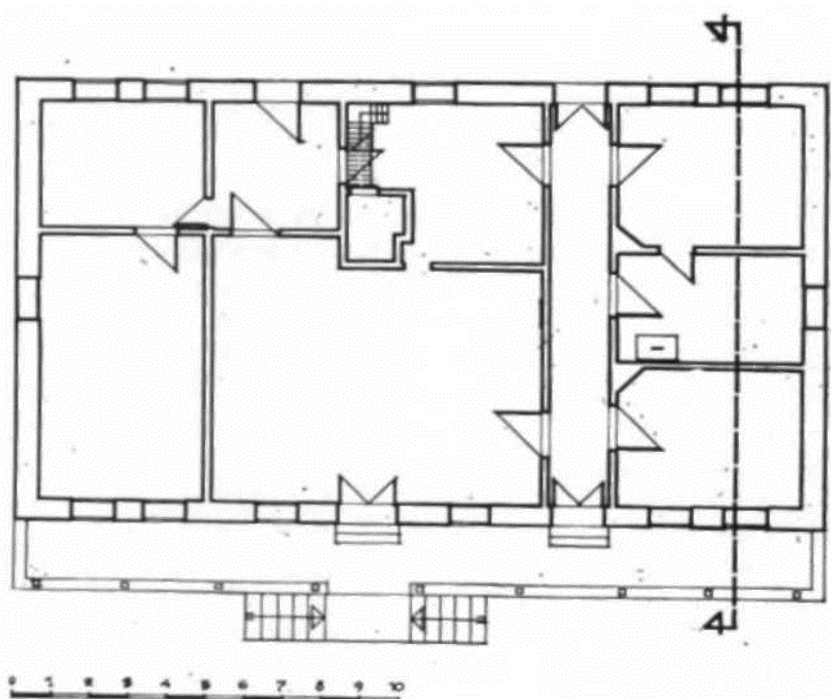
Споменичка и архитектонска вредност старе механе у Бељини, као и њено садашње стање и висок степен угрожености, захтевају неодложну конзерваторску интервенцију, пре свега да би се објекту вратио првобитан архитектонски облик и намена. Пошто се налази на великој парцели, погодној за организовање простора потребног савременом угоститељском објекту, механа Љубинковића има све услове да се укључи у нове садржаје и садашњи живот бељинске Чаршије.

5. Школске зграде

Обе школске зграде налазе се у горњем, југоисточном делу Чаршије, на заравни Врапчијег Брда, изнад цркве и гробља. Зграда старе школе (сл. 16), смештена одмах изнад пута и ближе цркви, подигнута је у другој половини XIX века, највероватније око 1870. године. О томе говори њен архитектонски облик и начин како је грађена. Зидана је од камена и опеке у кречном малтеру. Има подрум испод дела зграде према падини и приземље у коме се налази средишни ходник из којег се улази у зборницу и три учионице. Зграда има четворосливни кров покривен биберцрепом. Сразмерно је добро очувана, у конструктивном погледу, али је услед неупотребе и запуштено-

Цртеж 6. Механа Љубинковића, попречни пресек и основа
Dessin 6. L'auberge des Ljubinković, coupe perpendiculaire et plan.

Сл. 16. Зграда старе школе у Бељини

Fig. 16. Le bâtiment de l'ancienne école de Beljina.

дубину парцеле која се спушта према путу. Има подрум, приземље са оцаклијом и пет соба, које су скоро симетрично распоређене око оцаклије. Од друма према кући води прилазни пут оивичен старим кестеновима. Са предње, главне фасаде улази се кроз двокрилна храстова врата у подрум (који се налази испод половине куће према путу), док се у приземље улази са горње стране, непосредно са тла. Приземље покрива четвороводни висок кров са биберцрепом. Сразмерно добро очувану кућу окружују зеленило, воћњаци и башта испред ње. Нешто узвишен положај целог објекта и околног земљишта у односу на Чаршију још више истиче просторне вредности овог старог дома и пружа могућност за његово даље коришћење.

сти дошло до знатног оштећења дрвених делова (врата, прозор, подова) и кровног покривача, који већ на неколико места пропушта воду.

Нова школа подигнута је 1935—37. године у југоисточном делу школског дворишта. Грађена је од камена и опеке у кречном малтеру и обликована у духу архитектуре, модернизма 30их година овог века. Има подрум испод дела зграде према старој школи и пространо приземље са улазним степеништем, холем, зборницом и учионицама. Главни улаз је окренут према путу, а испред њега је улазни трем са ступцима и двосливним кровом, који у забату чини троугласти тимпанон. Главни део зграде покривен је четвороводним кровом.

Комплекс школских зграда окружују пространо, ограђено двориште и баште засађене квалитетним врстама воћа. Поред знатних просторних и архитектонских вредности, он представља драгоцену сведочанство о развоју школства у овом делу Србије, у непрекинутом трајању од преко једног века.

6. Кућа породице Пантелића

Пантелићи су стара породица која је дала неколико истакнутих личности овог краја, углавном учитеља и свештеника. Један од њих је био и Михаило Пантелић, парох бељински, који се спомиње у једном запису из 1878. године на првом листу Србљака. Ова књига је штампана у Београду 1861. године и данас се чува међу ретким црквеним књигама.

Стара кућа породице Пантелића (сл. 17) налази се на Поповом Брду, нешто даље од средишног дела Чаршије. Подигнута је између 1860. и 1870. године. Грађена је веома чврсто, од камена у кречном малтеру, као већа издвојена кућа имућније породице, нешто увучена у

7. Кућа породице Миловановића

Стара породична кућа из друге половине XIX века зидана је у центру Чаршије, на благој падини према Бељаници, у два нивоа — са подрумом и приземљем. Подрум је грађен од камена, а приземље од бондрука, малтерисан блатом и окречено. Главна фасада према Чаршији имала је улазни трем са лучним елементима између стубова, који се и данас налазе у маси зида. Иако зазидани, они се лако уочавају на фасади. Врата и прозор су накнадно пробијени. Кућа има четвороводни кров покривен бибер-црепом. Каснијом деобом кућа је

Сл. 17. Кућа породице Пантелић, општи изглед са запада

Fig. 17. La maison des Pantelić, vue générale de l'ouest.

Сл. 18. Кућа породице Милосављевић са помоћним зградама

Fig. 18. La maison des Milosavljević avec les bâtiments annexes.

скоро преполовљена и уз њен северни део је између два рата сазидана нова кућа с кафаном. Кућа породице Миловановића представља примерак стамбене архитектуре из доба развоја белњинске Чаршије у другој половини XIX века.

8. Кућа породице Милосављевића

Трговачка породица Милосављевића подигла је своју кућу почетком друге половине XIX века, у време успона и процвата трговине у Чаршији. Њен првобитни изглед сачуван је на старој фотографији снимљеној око 1920. године (сл. 18). Садашњи њен изглед је из 1936. године (сл. 19). Налази се у средишту Чаршије, на засебном земљишту, које је са свих страна окружено путевима, на самом троуглу раскршћа. Кућа има стамбенопословни карактер и зидана је од тврдог материјала у две етаже: подрум и високо приземље. Четвороводни кров покривен је биберцрепом. У дворишту се налазе стари помоћни објекти: магазе, вајат, стари бунар и др. Иако знатно преправљена, кућа породице Милосављевића има одређене просторне, архитектонске и амбијенталне вредности у односу на целину Чаршије.

9. Кућа и стара ковачница Вићентијевића

Велика породична кућа Вићентијевића налази се западно од цркве, са десне стране пута за Арнајево. Зидана је 1941. године на месту старије куће. Има високо приземље и подрум. У пространом дворишту налазе се многи економски објекти (штале, сеник, вајат и др.), међу којима посебну вредност представља стара сеоска ковачница из XIX века, која је преправљена 1926. године (сл. 20 и 21). Том приликом

је зграда ковачнице проширена и извршена измена кровне конструкције. Дуж целог објекта према улици сачуван је велики трем са дрвеним стубовима. Од изузетног споменичког значаја је целокупна опрема и гарнитуре старих алата ове ковачнице, која и данас ради подмирујући потребе становника Бељине и околних села. Њен власник Витомир Вићентијевић, крепак 80годишњак, још увек активно обавља све ковачке послове. Некад је у Чаршији постојало више ковачких радњи, од којих је само ова остала сачувана.

10. Стари извор, чесма и појило

У средишном делу Чаршије, према коме се благо спушта пут од Поповаг Брда ка механи, с леве стране пута налази се стари извор добре воде и каменом озидана чесма, која је вероватно постојала овде још у доба када се у њеној близини налазио хан који се помиње у историјским изворима из XVIII века. Данашњи изглед чесме је из новијег времена. Најпре је озидана 1885. године, о чему сведочи уклесани натпис са десне стране чесме, који гласи:

„Под владом краља Милана I Општина
Бељанска подигну овај водоисточник 1885.
године.”

Стара чесма је преуређена 1929. године средствима становника села Бељине, „уз обилну помоћ Централног хигијенског завода и његовог директора др. Стевана Ивановића, над имањем свештеника Милана Радоњића, председника општине Животе Р. Милосављевића и кмета Радојка Митића” — како стоји уклесано у пирамиди на врху чесме, где се налазе и имена

Сл. 19. Стара кућа Милосављевића, изглед према фотографији из 1920. год.

Fig. 19. L'ancienne maison des Milosavljević, reproduction d'une photographie de 1920.

ратника погинулих у I светском рату.³⁶ Истом приликом је са друге, доње стране пута уређено посебно појило за стоку, које има засебан прилазни пут. Поред своје основне функције „водоисточника“, чесма је као важан елемент средине била значајна за формирање центра Чаршије. Данас она има амбијенталну и меморијалну вредност.

Анализа просторних вредности Чаршије и могућности њене реконструкције

Чаршија у Бељини, посматрана просторно и наменски, представља средиште шире руралне заједнице, природно и историјски формиране од десетак насеља која су била упућена на Бељину. То су околна села Борак, Бождаревац, Манић, Лисовић, Слатина, Арнајево, Соколово, Рожанци и Губеревац. Морфолошке и топографске карактеристике терена, са благо усталасаним земљиштем покривеним шумама, њивама и ливадама, испресецаним удолицама и висовима (Врбовац 257, Вис 247, Пајшума 231, Збеговиште 201, Турске њиве 190 m), условиле су положај појединих насеља и њихову повезаност са средишним насељем (Бељином), које је настало уз веома важну саобраћајницу. Овај пут је ишао са севера и управо се на месту где се формирала Чаршија рачва у два правца, која смо већ поменули — за Космај и Рудник. Са источне стране земљиште је испресецано огранцима висова који се спуштају од Космаја, док се кроз западни део простире долина реке Бељанице. Због тога се и терен саме Чаршије спушта благом западном падином брда Стране према долини где нема кућа и где су углавном ливаде и њиве.

Према морфолошким карактеристикама земљишта и хронологији настанка појединих споменичких објеката, Чаршија се може поделити у две зоне:

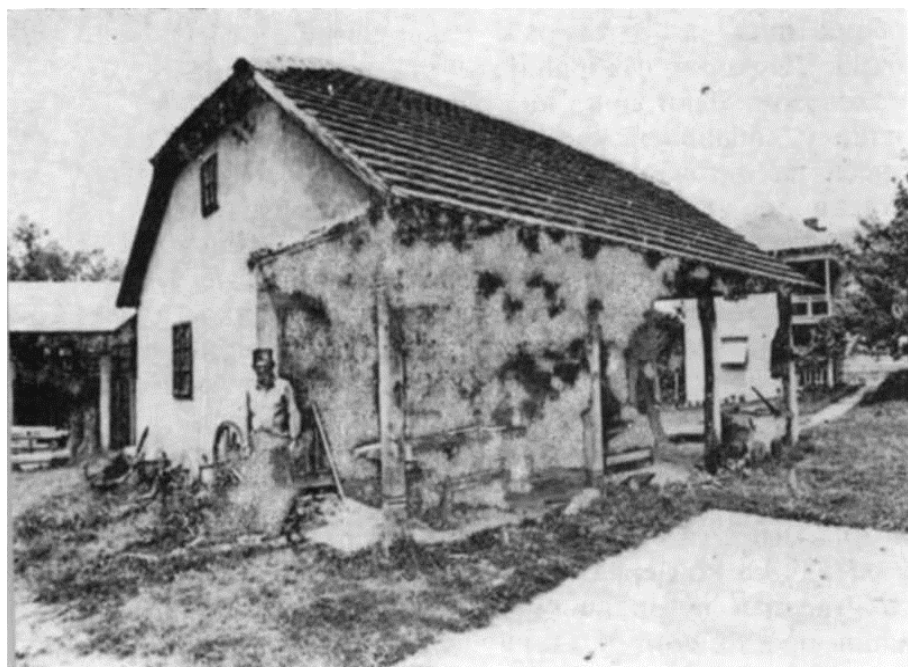
Прва зона обухвата горњи, југоисточни део Чаршије, који је формиран с леве стране пута Београд—Космај, на падини која се спушта према путу. У овој зони су изграђени најстарији и најзначајнији споменици који чине њено историјско језгро: средњовековна некропола, црква, школа, кућа и механа Љубинковића, стара чесма и свештеничка кућа Пантелића.

Друга зона обухвата доњи, западни део Чаршије, односно терен и објекте на десној страни пута Београд—Космај, и даље десно од пута Бељина—Арнајево. Ови објекти су настали у другој половини XIX и у XX веку: свештеничка кућа, општина (сада Месна заједница), дом здравља, ковачница и друге зграде.

Обе зоне карактеришу просторне, ликовне и амбијенталне вредности целине и појединих споменичких и амбијенталних објеката, са спољним и унутрашњим двориштима, помоћним зградама и ближом околином коју уоквирује типичан шумадијски предео са воћњацима, њивама, ливадама и шумама. У првој зони ови објекти су слободно смештени на парцели, већином нешто увучени од непосредног прилаза с пута (куће Љубинковића, Пантелића, стара школа и др.), док је механа Љубинковића лоцирана поред самог друма. Објекти у другој зони, који су груписани уз пут у центру Чаршије, смештени су понекад један уз други, као што је то случај са кућама Миловановића, Митића и Милановића (бр. 25, 22 и 23), док су остали размештени слободно на парцелама (куће Вићентијевића). Збијеније зграде у Чаршији имале су различиту намену (дућан, кафана, радионица), за разлику од осталих које су служиле за становање. Различите намене и време настанка појединих објеката условили су и типску шароликост градитељских облика и поступака примењиваних у Чаршији. За већину сачуваних старих објеката карактеристично је умешно коршићење терена, при чему су објекти подигнути у горњој зони Чаршије имали повољније улсове: куће Љубинковића, Пантелића, Деветаковића.

На горњем, заравњаном терену Врапчијег Брда, изнад вијугавог дела пута, налазе се обе школске зграде, од којих је на посебно одабраном месту подигнута зграда старе школе. Главни прилаз њој је са горњег дела пута, преко пространог дворишта. Иза школе је помоћни део дворишта и воћњак. Зграда старе школе, иако

³⁶ Уп. А. Павловић, *Стара чесма у Бељини*, елаборат „Чаршија у Бељини“, документација Завода за заштиту споменика културе града Београда.

Сл. 20. Ковачница Витомира Вићентијевића, општи изглед са југоистока

Fig. 20. La forge de maréchal-ferrant de Vitomir Vičentijević, vue générale du sud-est.

зидана у камену и опеци, веома је запуштена и остављена је да пропада. Уколико се не предузму потребне санационе мере, на објекту ће убрзо доћи и до већих оштећења. У склопу Чаршије, зграда старе школе могла би добити одговарајућу савремену намену: у школском комплексу она би се могла користити као читаоница и за допунске школске активности.

У просторном погледу посебну целину чини комплекс гробља и цркве, који се налази у близини школских зграда. Иако је цео терен нагнут према средишном делу Чаршије, црква се налази на заравњеном делу земљишта, тако да је нешто узвишена у односу на центар Чаршије. Цркви се може прићи са свих страна: са горњег дела пута, из центра Чаршије и са запада, где се пружа крак пута према Арнајеву. Изузетну вредност овог простора, па и целе Чаршије, представља пространа црквена порта са високим липама, која окружује стару цркву. Сама црква и надгробни споменици се налазе у прилично добром стању. Овај изузетан културноисторијски амбијент донекле нарушавају неке појединости на цркви, које су настале као последица нестручног интервенисања црквене управе: бетонски тротоари око цркве, армиранобетонски кров на капели са југоисточне стране цркве и звонара на четири висока бетонска стуба која је изграђена уз северозападни део уже црквене порте. Ови неприкладни детаљи могу се уклонити у предстојећим конзерваторским захватима. Пожељно би било да се посвети одговарајућа пажња бољој презентацији старих надгробних камених споменика из XVI—XIX века.

У троугаоном простору између два главна крака пута, одвојена и са јужне стране помоћним путем од осталог дела Чаршије, налази се трговачка кућа Милана Мике Милосављевића, саграђена на месту где је била стара кућа исте породице са дућаном. И данас ова кућа у приземљу има продавницу. Сем куће, овде се налазе и старе помоћне зграде (магаза, вајат и др.), затим бунар са сантрачем и дрвеним кровом покривеним биберцрепом. У новом изгледу реконструисане Чаршије, намена куће и, донекле, помоћних објеката треба да доживи трансформацију и, пре свега добије савременију функцију отварањем према средишту Чаршије, јер је у садашњем стању цела парцела скоро потпуно затворена у односу на њене остале објекте и садржаје. Овај простор, пошто се налази на раскрсници, окружен са свих страна путевима, изузетно је погодан да прими неке јавне функције које би биле у складу са већ постојећим садржајима у непосредној близини.

Посебан конзерваторски третман треба да имају највреднији објекти у центру Чаршије — стара кућа Љубинковића и стара механа.

Сл. 21. Ковачница Витомира Вићентијевића, унутрашњи изглед
Fig. 21. La forge de maréchal-ferrant de Vitomir Vičentijević, vue de l'intérieur.

Између њих се налази кућа Драгутина Љубинковића (из 1912. године), која има своје одређене амбијенталне и архитектонске вредности, као илустрација развоја Чаршије почетком нашег века. Могућности њиховог савременог коришћења су разноврсне — од стамбених, туристичкоугаститељских, до пословних и културних. Стара механа Љубинковића свакако треба да сачува своју основну првобитну намену.

Доња, западна зона Чаршије има данас, поред стамбеног, углавном пословнотрговачки карактер. Овде се налази Месна заједница, кафана, банка, пошта, продавница, дом здравља, ковачница и други објекти јавне намене. Од посебне вредности је стара ковачка радња Витомира Вићентијевића са комплетном опремом и алатом, која и данас служи мештанима. Неопходно је сачувати ову карактеристичну занатску делатност која полако нестаје из многих руралних насеља београдског подручја.

Комуникације у Чаршији настале су у природном процесу њеног формирања, као логична последица функционалних праваца кретања саобраћаја. С обзиром на веома жив савремени саобраћај који се одвија у Чаршији, као део

ници пута за Космај, наслеђена ширина и облик пута не одговарају савременим потребама. Пешачки саобраћај се углавном одвија коловозом. Тротоари, као пешачке саобраћајнице у данашњем смислу, не постоје и њих треба на одговарајући начин решити, као саставни део осавремењене Чаршије. Неопходно је да се пронађе и боље решење за аутобуску станицу, која је сада смештена на крајње непогодном месту — уза саму механу Љубинковића. Својим обликом (настрешница) и материјалом од кога је изграђена (метална конструкција и лим) она се сукобљава са целим амбијентом у коме превлађују споменици старе сеоске архитектуре.

Будућа изградња у Чаршији мора се одвијати у складу са конзерваторским условима који ће се утврдити после проглашења Чаршије у Бељини просторном културноисторијском целином. Они ће садржати основне мере не само за очување у ранијим епохама створених историјских, просторних, архитектонских, уметничких и других вредности, већ и њихово обогаћивање савременим садржајима који ће обезбедити да Чаршија и у савременим условима задржи улогу средишта месне заједнице, њеног комуналног, јавног и културног центра.

L'ancienne rue du marché de Beljina

BRANKO VUJOVIĆ ET MILAN STEVČIĆ

Le village de Beljina se trouve à 40 kilomètres au sud de Belgrade et se range parmi les agglomérations les plus anciennes de la région. On peut retrouver ici les traces de la culture matérielle remontant au néolithique, à l'Antiquité et au Moyen âge. Au centre du village se trouvent les vestiges d'une nécropole médiévale comportant de nombreux monuments funéraires en pierre bien conservés. C'est grâce aux objets archéologiques, aux restes matériels et aux sources écrites que le développement de cette agglomération peut être suivie depuis le début du XVIe siècle jusqu'à nos jours. Situé le long d'une ancienne grand'route, le village de Beljina est devenu, dès le XVIIIe siècle, le centre de tout un groupe d'agglomérations rurales voisines. Des conditions naturelles et historiques favorables ont permis la formation. — dans la partie centrale du village, le long de la route, — d'un ensemble artisanal et commercial qui connut sa floaison vers le milieu et dans la seconde moitié du XIXe siècle. Dans cet ensemble, plusieurs monuments, historiques et culturels ont été conservés: l'église Saint-archange-Michel du XVe siècle (rénovée en 1913), une auberge, l'ancienne maison de la famille Ljubinković (datant de la première moitié du XIXe siècle, plusieurs habitations rurales, des boutiques, une vieille fontaine et une forge de maréchal-ferrant avec l'équipement et l'outillage du siècle passé. Dans cette partie du village se trouve aussi un ancien cimetière rural et deux bâtiments destinés à abriter l'école primaire (l'un construit dans la seconde moitié du XIXe siècle et l'autre entre 1935 et 1937).

Cet ensemble rural, formé au cours des siècles, présente des valeurs spatiales, plastiques et visuelles qui en font un site d'un intérêt particulier, d'où la nécessité de le conserver et la possibilité de le mettre en valeur et de l'intégrer dans la vie actuelle de l'agglomération. L'architecture rurale de Beljina (y compris les communs) est rehaussée par le paysage pittoresque de la Šumadija, avec ses vergers, champs et prairies. La diversité d'affectation des bâtiments et le fait que ceux-ci remontent aux époques différentes ont entraîné la variété de formes architecturales et celle de procédés de construction (utilisation des matériaux que l'on trouve dans la nature: pierre, bois, briques crues). Ce qui caractérise la majorité des vieilles maisons, c'est le parti que l'on savait tirer du terrain en pente et des propriétés naturelles du sol. Les rues débouchant sur celle du marché se sont formées au fur et à mesure de l'organisation spontanée du marché, en se reliant tout à fait naturellement aux directions que le trafic prenait dans cette région au cours des siècles.

Les constructions qui seront bâties dans ce site historique devront respecter les exigences imposées par le conservateur. Le programme de reconstitution et de mise en valeur de la rue du marché de Beljina comporte des mesures tendant non seulement à conserver les valeurs héritées de dimension historique, architectonique et autres, mais aussi à enrichir la rue du marché de contenus propres à lui assurer, dans la vie actuelle aussi, le rôle de centre d'une vaste communauté rurale.